

Allmänna råd med kommentarer för öppen förskola

Skolverket

Allmänna råd

med kommentarer

för öppen förskola

Sammanfattning

Den här skriften innehåller Skolverkets allmänna råd för öppen förskola tillsammans med kommentarer. Råden anknyter till skollagens bestämmelser om den öppna förskolan och utgår från den öppna förskolans särskilda förutsättningar.

Ämnesord

Allmänna råd, familjecentral, förskoleverksamhet, läroplan, styrdokument, värdegrund, öppen förskola.

Beställningsadress:
Liber Distribution
Publikationstjänst
162 89 Stockholm
Tel: 08-690 95 76
Fax: 08-690 95 50
E-post: skolverket.lds@liber.se
www.skolverket.se
Beställningsnummer: 99:480

ISSN 1403-4549
ISBN 91-89313-53-4

Grafisk form: Eva Edenby
Tryckeri: Elanders Gotab AB, Stockholm 2000

Innehåll

Förord	5
Varför allmänna råd?	6
Begrepp	6
Öppen förskolas utveckling	8
Värdegrunden	9
Allmänna råd med kommentarer	10
Tillgänglighet	10
Öppen förskolas uppgift	14
Personal	17
Lokaler och miljö	19
Samverkan med andra verksamheter	20
Noter	23
Referenser	25
Bilaga 1 Utdrag ur skollagen (1985:1100)	31
Bilaga 2 Utdrag ur läroplan för förskolan, Lpfö 98	36

Förord

Förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg ingår i dag i utbildningssystemet. Utbildningsdepartementet har tagit över ansvaret från Socialdepartementet och sedan den 1 januari 1998 är Skolverket ansvarig myndighet. Bestämmelserna finns i skollagen. Förändringarna markerar förskoleverksamhetens och skolbarnsomsorgens utbildningspolitiska betydelse. Det pedagogiska innehållet har fått ökad tyngd samtidigt som verksamheterna liksom tidigare skall utformas så att föräldrarna kan förvärvsarbeta eller studera.

Ett syfte med reformen är att utveckla en gemensam pedagogisk syn på barns utveckling och lärande. Förskolan har fått en egen läroplan (Lpfö 98), och den obligatoriska skolans läroplan (Lpo 94) har anpassats så att den också omfattar förskoleklassen och fritidshemmen. Läroplanerna länkar i varandra genom att de är uppbyggda i stort sett likadant och genom att de gemensamma målen har gjorts tydliga.

Regeringen har gett Skolverket i uppdrag att utforma vägledande riktlinjer i form av allmänna råd för öppen förskola liksom för fritidshem, familjedaghem och öppen fritidsverksamhet. Den här skriften innehåller Skolverkets allmänna råd för öppen förskola tillsammans med kommentarer. Råden anknyter till skollagens bestämmelser om den öppna förskolan och utgår från den öppna förskolans särskilda förutsättningar. De har även anknytning till förskolans läroplan (Lpfö 98). Denna gäller inte för öppen förskola men Skolverket anser att den kan vara vägledande.

De allmänna råden vänder sig i första hand till förtroendevalda, förvaltningsledningar och personal i den öppna förskolan. Det är Skolverkets förhoppning att de även skall kunna användas av föräldrar och barn då de tillsammans med personalen deltar i arbetet med att utforma en bra verksamhet i den öppna förskolan.

Projektledare för arbetet med att ta fram de allmänna råden har varit undervisningsråden *Lena M Olsson* (t.o.m. oktober 1999) och *Lennart Linde* (fr.o.m. november 1999) vid Skolverket. En grupp bestående av sakkunniga experter, *Björn Flising*, *Margareta Gustafsson*, *Malene Karlsson* och *Malin Rohlin*, har varit knutna till projektet.

Mats Ekholm
GENERALDIREKTÖR

Lennart Linde
UNDERVISNINGSRÅD

Varför allmänna råd?

När bestämmelserna om förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg flyttades över från socialtjänstlagen till skollagen den 1 januari 1998 upphörde de allmänna råd som Socialstyrelsen tidigare utfärdat inom dessa områden att gälla.¹ Skolverket fick under 1998 i uppdrag av regeringen att utarbeta allmänna råd för fritidshem, familjedaghem, öppen fritidsverksamhet och öppen förskola.

Allmänna råd är generella rekommendationer om hur en lag eller annan författning *kan* eller *bör* tillämpas. De syftar till att påverka utvecklingen i en viss riktning och att främja en enhetlig rättstillämpning. De allmänna råden för öppen förskola avser tillämpningen av några av skollagens bestämmelser om kommunala öppna förskolor i 2 a kapitlet (hela kapitlet återges i bilaga 1). Råden i avsnittet *Tillgänglighet* anknyter till bestämmelserna i 1, 2 och 3 §§, medan råden i övriga avsnitt anknyter till 3 §.

De allmänna råden följs av kommentarer. Kommentarerorna förtydligar råden genom att redovisa förarbeten till lagreglerna, forskning och beprövad erfarenhet liksom utredningar och annat relevant material. Ibland hänvisas också till förskolans läroplan (Lpfö 98). Trots att den inte gäller för den öppna förskolan kan den vara till vägledning för verksamheten.

De allmänna råden vänder sig i första hand till förtroendevalda, förvaltningsledningar och personal i verksamheten. De skall till exempel kunna användas av kommunerna då man beslutar om vilka övergripande mål som skall gälla för verksamheten eller då man inventerar behovet av förskoleverksamhet i kommunerna. De skall också kunna användas av personalen då den planerar och utvärderar sitt arbete. Andra målgrupper är personal i verksamheter som samverkar med öppen förskola, liksom föräldrar och andra vuxna som använder sig av verksamheten.

Begrepp

Nedan ges en beskrivning av några centrala begrepp som används i råden och i kommentarerorna.

Förskoleverksamhet används i skollagen som en samlande beteckning på verksamheter som riktar sig till barn som inte börjat skolan. Den bedrivs i form av förskola², familjedaghem och öppen förskola.

Förskola är en pedagogisk gruppverksamhet för barn vars föräldrar förvärvs- arbetar eller studerar och för barn som har eget behov av verksamheten. Den är öppen hela året och de dagliga öppettiderna anpassas till föräldrarnas arbetstider/studietider. Förskolan har sedan 1 augusti 1998 en egen läroplan (Lpfö 98).

I *familjedaghem* bedriver dagbarnvårdare verksamhet för barn i sitt eget hem under den tid föräldrarna förvärsarbetar eller studerar, eller om barnet har ett eget behov av verksamheten. Familjedaghemmen tar emot barn i åldern 1-12 år, men flertalet barn är i åldern 1-5 år. Flera *dagbarnvårdare* kan tillhöra en dagbarnvårdargrupp.

Öppen förskola är en kompletterande form av förskoleverksamhet som riktar sig till barn som inte är inskrivna i förskola samt förälder, dagbarnvårdare eller annan vuxen som har ansvar för medföljande barn. Den öppna förskolan erbjuder barn en pedagogisk gruppverksamhet samtidigt som den kan ge föräldrar stöd i föräldrarollen. Verksamheten är i allmänhet avgiftsfri.

Förskoleklass är en frivillig, avgiftsfri skolform för 6-åringar. Kommunen är skyldig att erbjuda alla barn minst 525 timmar i förskoleklass från och med höstterminen det år barnet fyller 6 år. Förskoleklassen ersatte den 1 januari 1998 kommunens tidigare skyldighet att erbjuda alla 6-åringar 525 timmars avgiftsfri förskola.

Med *skola* avses förskoleklass och den obligatoriska skolan.

Barn i förskoleåldern betecknar barn som inte börjat skolan, dvs. i förskoleklass eller den obligatoriska skolan.

I texten används ibland ordet *föräldrar* i stället för *vårdnadshavare*. Avsikten med detta är att framhålla att båda föräldrarna är engagerade i omsorgen om sitt barn, även om endast den ene är vårdnadshavare. Den slutliga bestämmanderätten över förhållanden som rör barnet har vårdnadshavaren.

Öppen förskolas utveckling

Öppen förskola har sina rötter i den lekrådgivning som startade i början av 1970-talet efter förslag från *Barnstugeutredningen*.³ Utredningen ansåg att det förebyggande arbetet bland barnfamiljerna behövde förbättras och föreslog att kommunerna skulle få ansvar för en uppsökande verksamhet, där förskolan skulle ha en viktig roll. För att nå de barn och föräldrar som stod utanför förskolan föreslog utredningen att kommunerna på försök skulle starta lekrådgivning till barnens föräldrar. Rådgivningen skulle ske i samarbete med barnavårdscentralerna och fylla det dubbla syftet att informera om lek och lekmateriel samt erbjuda social och medicinsk information.

Verksamheten utvecklades snart till en träffpunkt för hemmavarande småbarnsföräldrar och deras barn och även för dagbarnvårdare. Man prövade olika modeller när det gällde personal, arbetssätt och öppettider. Ofta knöts uppsökande arbete och föräldrautbildning till verksamheten. Försöksverksamheterna lade grunden till den variation och flexibilitet som är kännetecknande för dagens öppna förskola.

Under 1980-talet uppmuntrades utbyggnaden av öppna förskolor bland annat med statsbidrag. Mellan åren 1977 och 1987 tillkom över tusen öppna förskolor i landet. Utbyggnaden fick en skjuts av riksdagens principbeslut *Förskola för alla barn*.⁴ Beslutet innebar att alla barn senast år 1991 skulle ha tillgång till organiserad förskoleverksamhet från ett och ett halvt års ålder till skolstarten. Barn som inte hade plats i förskola skulle ha tillgång till öppen förskola.

I början av 1990-talet fanns det drygt 1 600 öppna förskolor. Sedan dess har slopade statsbidrag och kommunala besparingar gjort att många lagts ner. Hösten 1999 fanns knappt 900 kvar, vilket innebär att nästan hälften av dem som fanns i början av 1990-talet avvecklats. I allt fler kommuner finns ingen öppen förskola alls. Hösten 1999 saknades öppen förskola i 120 kommuner.

De öppna förskolorna är en del i kommunens förskoleverksamhet men fyller också en funktion i ett generellt familjestödande arbete. De erbjuder barn som står utanför förskolan en förskolepedagogisk gruppverksamhet samtidigt som den ger småbarnsföräldrar möjlighet till kontakt och gemenskap i bostadsområdet. Den ger service, råd och stöd till föräldrar, ofta i samverkan med andra verksamheter, som mödra- och barnhälsovården och socialtjänsten.

Denna samverkan har utvecklats under 1990-talet. Barnstugeutredningens vision om en servicecentral där pedagogisk verksamhet för barnen sammankopplas med social och medicinsk service till barnfamiljerna kan i dag sägas vara förverkligad på flera platser i landet.

Värdegrunden

All offentlig verksamhet för barn vilar på demokratins grund. En viktig uppgift för den öppna förskolan är att bidra till att de demokratiska värden som vårt samhällsliv vilar på grundläggs och förankras hos barnen. Dessa värden uttrycks bland annat i vårt lands regeringsform och i läroplanernas värdegrund. De finns också uttryckta i FN:s konventioner om de mänskliga rättigheterna och i konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen), båda internationella överenskommelser som Sverige förbundit sig att följa.

Riksdagen har presenterat en strategi för hur barnkonventionen skall förverkligas och genomföras i Sverige.⁵ Målet är att konventionen skall finnas med i allt beslutsfattande som rör barn. Kommunerna bör enligt strategin fortlöpande följa hur barnets bästa förverkligas i det kommunala arbetet.

Barnkonventionen innehåller fyra grundläggande principer. De rättigheter som slagits fast i konventionen skall gälla alla barn och konventionsstaterna har en skyldighet att aktivt skydda alla barn mot diskriminering (artikel 2). Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn (artikel 3). Barnets rätt till liv och utveckling skall vara vägledande (artikel 6). Barnet skall inte bara ha rätt att uttrycka sina åsikter, utan åsikterna skall också tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12).

Den öppna förskolan skall genomsyras av de värden som kommer till uttryck i läroplanens (Lpfö 98) värdegrund.⁶ Personalen har ett stort ansvar för att dessa värden görs tydliga och konkreta. I den öppna förskolan ges många tillfällen att levandegöra ett demokratiskt förhållningssätt, till exempel i situationer som rör hänsyn till andra människor, alla människors lika värde samt ansvar och inflytande.

Verksamheten i den öppna förskolan bygger på besökarnas aktiva medverkan. Barnen skall ha ansvar och inflytande i förhållande till sin ålder och mognad, de allra yngsta genom att de vuxna är talesmän för dem. Det finns rikliga tillfällen för barnen att uppleva att människors olikheter och åsikter respekteras och tas tillvara och att det är viktigt att kunna kompromissa. Samvaron mellan de vuxna besökarna och personalen ger upphov till många samtal och diskussioner, inte minst i etiska frågor. Barnen får möjlighet att möta många olika uppfattningar och uppleva föräldrarna och andra vuxna som engagerade och delaktiga.

Allmänna råd med kommentarer

Tillgänglighet

ALLMÄNNA RÅD

Barn i förskoleåldern som inte har plats i förskola bör ha tillgång till öppen förskola. Kommunen bör regelbundet inventera behovet i olika delar av kommunen utifrån barnens och föräldrarnas behov och önskemål samt lokala förhållanden. Inventeringen bör ligga till grund för planering och genomförande av verksamheten.

Kommunen bör fortlöpande hålla sig informerad om besöksfrekvensen i de öppna förskolorna. Om antalet besökare är för stort i förhållande till förutsättningar som antalet anställda och deras kompetens, lokalernas beskaffenhet, barnens ålder och behov och de vuxna besökarnas behov, bör man se över om verksamheten behöver utvidgas. Till exempel kan man behöva förlänga öppettiderna eller öppna fler verksamheter.

Det är viktigt att det finns en strategi i kommunen för hur personalen i den öppna förskolan skall agera om de observerar barn som är i behov av särskilt stöd.

Kommunen bör kunna tillhandahålla information riktad till föräldrar om den öppna förskolans utformning, förutsättningar och samarbete med andra verksamheter.

Det är viktigt att verksamheten i den öppna förskolan kontinuerligt planeras, följs upp och utvärderas på såväl huvudmannanivå som verksamhetsnivå.

I förarbetena till lagtexten om förskoleverksamhet sägs att barn som inte har plats i förskola bör ha generell möjlighet att delta i öppen förskoleverksamhet.⁷ Detta motiveras både utifrån barnens och föräldrarnas behov. I den öppna förskolan ges barn som inte går i förskola tillfälle att träffa andra barn och delta i en pedagogisk gruppverksamhet. I förutsättningarna ingår att barnet åtföljs av en förälder eller annan vuxen som har ansvar för barnet och som förväntas

delta aktivt i verksamheten. Föräldrarna ges stöd i föräldrarollen och möjlighet till kontakt med andra föräldrar och vuxna. I förarbetena framhålls också verksamhetens betydelse som komplement för barn i familjedaghem.

Även andra förarbeten⁸ och flera utredningar⁹ har tagit upp den öppna förskolans betydelse som komplement för de barn som inte har plats i förskola. Den öppna förskolan ses som en del i närsamhället och brukarnas behov skall vara utgångspunkt för verksamheten. En grundtanke har hela tiden varit att personalen och besökarna tillsammans skall utforma verksamheten.

Inventering av behovet

För att kommunen skall kunna planera och erbjuda öppen förskola i den omfattning som behövs är det nödvändigt att man regelbundet inventerar behovet. En behovsinventering kan göras på flera sätt. En naturlig utgångspunkt är uppgifter om antalet barn som inte är inskrivna i förskolan och kommunens regler när det gäller tillgång till plats för barn till föräldralediga och arbetslösa. Andra utgångspunkter är områdets sociala och kulturella karaktär och de behov som finns hos olika grupper av föräldrar i området, liksom tillgången till andra barn- och föräldraverksamheter. Även demografiska förhållanden som födelsetalens utveckling och in- och utflyttning av barnfamiljer i kommunen/kommundelen påverkar behovet. Vid behovsinventeringen kan samarbete med socialtjänst, invandrarföreningar etc. vara värdefullt.

Det kan också vara viktigt att känna till vilka faktorer som påverkar efterfrågan. Om besöksfrekvensen i en befintlig verksamhet är låg kan det bero på att besökarna upplever brister i verksamheten snarare än att det inte finns något behov av den. Erfarenhet har visat att öppettider, lokalernas belägenhet och utformning och personalomsättning är förhållanden som har betydelse för besöksfrekvensen.

Antalet besökare

Det förekommer inte någon inskrivning i den öppna förskolan och besökarna bestämmer själva när och hur ofta de skall delta. Det gör att både antalet besökare och besöksgruppens sammansättning kan variera från dag till dag. För att det skall bli en bra verksamhet får besökarna inte vara fler än att personalen kan se till att barnen erbjuds en god pedagogisk verksamhet samtidigt som de kan ha en bra och levande kontakt med föräldrarna och andra vuxna besökare. Både barnens och föräldrarnas behov varierar. En del föräldrar behöver mer kontakt med personalen än andra, som förstagångsföräldrar eller föräldrar med invandrarbakgrund, som inte tidigare haft så mycket kontakt med svenskt samhälle och svensk kultur. Är besöksgruppen för stor i förhållande till förutsätt-

ningarna kan det vara svårt för personalen att uppmärksamma barnens och de vuxnas behov. Det kan medföra att besökarna känner sig anonyma och "osedda" och att de avstår från att komma.

Variationerna i närvaron ställer stora krav på flexibilitet i verksamheten. Det tillhör den öppna förskolans förutsättningar att personalen med kort varsel måste kunna anpassa sig till olika situationer. Alltför stora variationer i närvaron har dock visat sig försvåra arbetet och det är därför bra om man kan uppnå en jämn och regelbunden besöksfrekvens. Erfarenheten visar att besöksfrekvensen blir jämnare om det är kontinuitet i verksamheten. Ett sätt att skapa kontinuitet kan vara att stimulera vissa grupper av föräldrar, till exempel föräldrar med barn i vissa åldrar, att själva komma överens om vissa tider då de besöker den öppna förskolan.

Barn i behov av särskilt stöd

Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd för sin utveckling skall enligt skollagen anvisas plats i förskola eller fritidshem, oavsett föräldrarnas sysselsättning, om inte barnens behov av stöd tillgodoses på annat sätt. Kommunen är skyldig att bedriva uppsökande verksamhet för att identifiera barn som är i behov av särskilt stöd och som skall anvisas plats.

Den öppna förskolan har begränsade möjligheter att ge dessa barn det särskilda stöd de behöver. Men det föreligger givetvis en skyldighet att uppmärksamma behoven och bidra till att barnen får stöd. Som en del i kommunens uppsökande och förebyggande arbete kan den öppna förskolan medverka till att insatser sätts in tidigt innan ett problem växer sig för stort eller blir bestående för ett barn eller en familj. Vikten av ett sådant förebyggande arbete betonas i förarbetena till socialtjänstlagen.¹⁰

Planering, uppföljning och utvärdering

Det finns inte några bestämmelser i skollagen som direkt ålägger kommunerna att planera, följa upp och utvärdera den öppna förskolans verksamhet.¹¹ Verksamheten är mål- och resultatstyrd vilket innebär att den skall styras av uppsatta mål och inte genom detaljerade bestämmelser. Kommunernas ansvar för barnomsorgen (dvs. förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg) beskrivs på följande sätt i förarbetena till lagtexten.¹²

Ansaret för barnomsorgens verksamhet ligger hos kommunerna. Utifrån de övergripande målen beslutar kommunen om konkreta mål och riktlinjer för barnomsorgen som är anpassade till lokala förhållanden samt om de resurser som erfordras för att nå uppställda mål.

Personalen i barnomsorgen planerar och genomför verksamheten anpassad till den egna barngruppen och i samråd med föräldrarna, med utgångspunkt i mål och riktlinjer samt tillgängliga resurser.

En mål- och resultatstyrning av barnomsorgsområdet innebär att verksamheten inte behöver och inte heller skall styras genom detaljerade regler och föreskrifter. I stället skall de uppsatta målen styra verksamheten genom att de ligger till grund för de verksamhetsmål och riktlinjer som utformas lokalt i kommunerna. Barnomsorgspersonalen skall utforma verksamheten och arbeta mot att målen nås. Graden av måluppfyllelse kan sedan bestämmas genom de utvärderingsmetoder av olika slag som utvecklas nationellt och lokalt. Utvärderingen skall ge signaler tillbaka till beslutsfattarna om var något behöver förbättras och var resurser skall sättas in.

Det är därför viktigt att ansvaret för uppföljning och utvärdering tas såväl nationellt som lokalt och i den enskilda verksamheten.

För att få reda på om målen uppfylls krävs ett väl fungerande system för uppföljning och utvärdering, både på huvudmannanivå och på verksamhetsnivå. Självklara utgångspunkter vid uppföljning och utvärdering är såväl de nationella målen som kommunens övergripande mål och de öppna förskolornas egna lokala mål. Både uppföljning och utvärdering underlättas om de mål som sätts upp i kommunen är tydliga och konkreta.

Ett sätt för personalen att synliggöra den öppna förskolan på verksamhetsnivå är att dokumentera arbetet. En sådan dokumentation kan fungera som ett underlag i diskussionen kring och bedömningen av verksamhetens kvalitet och utvecklingsbehov och kan därmed bidra till att den utvecklas. Det är viktigt att resultaten av utvärderingarna presenteras och blir tillgängliga för alla berörda parter, inte minst för beslutsfattarna i kommunen. Resultaten kan ge signaler om att något behöver förbättras eller att ytterligare resurser behöver sättas in.

Andra barn- och familjeverksamheter

I skollagen ställs vissa kvalitetskrav på kommunal förskoleverksamhet. Det skall till exempel finnas kompetent personal och verksamheten skall bedrivas i ändamålsenliga lokaler. Dessa krav gäller även för den öppna förskolan. Det kan finnas verksamheter i kommunen som vänder sig till barn och föräldrar men som inte uppfyller dessa krav och som således inte är öppna förskolor i skollagens mening. Det gäller till exempel sådana som inte är öppna för alla, eller som inte har personal med pedagogisk utbildning eller adekvat erfarenhet. Till de förra hör så kallade *familjeförskolor* som vänder sig till en sluten grupp barn och föräldrar i behov av socialpedagogiskt stöd, till de senare hör föräldradrivna barnverksamheter.

Öppen förskolas uppgift

ALLMÄNNA RÅD

Den öppna förskolans syfte är att i nära samarbete med de vuxna besökarna erbjuda barn en god pedagogisk gruppverksamhet samtidigt som de vuxna besökarna ges möjlighet till kontakt och gemenskap. Verksamheten riktar sig i första hand till barnen och skall enligt skollagen utgå från deras behov, men hänsyn bör även tas till de vuxna besökarnas behov och intressen.

Den pedagogiska verksamheten bör utgå från förskolepedagogiska traditioner och den syn på barns utveckling och lärande som uttrycks i förskolans läroplan (Lpfö 98). Det betyder att den bör vara rolig och stimulerande för barnen och ta till vara deras nyfikenhet, företagsamhet och lust att lära. Lek och skapande verksamhet i olika former bör ges stort utrymme och barns eget utforskande bör uppmuntras. Verksamheten bör präglas av en helhetssyn på barn och av insikten att barns utveckling och lärande sker hela tiden och i alla sammanhang.

Verksamheten bör utformas efter både besökarnas behov och upptagningsområdets karaktär. Besökarnas olikheter när det gäller erfarenhet, social och kulturell bakgrund och levnadsvillkor i övrigt är en tillgång som bör tas tillvara. Personalen bör sträva efter att skapa kontakt mellan besökare oavsett deras sociala och kulturella bakgrund och övriga levnadsvillkor.

Verksamheten bör vila på ett nära och förtroendefullt samarbete med föräldrarna och andra vuxna besökare och det är personalens ansvar att ett sådant samarbete kommer till stånd. Personalen bör tillsammans med de vuxna besökarna diskutera och planera den öppna förskolans innehåll och utformning. De vuxna bör ges möjlighet till inflytande och uppmuntras till att ta ansvar och vara delaktiga. Även barnen kan efter ålder och mognad delta i planering och genomförande av verksamheten. När verksamheten följs upp och utvärderas bör det vara en strävan att föräldrar, barn och andra besökare är delaktiga.

Personalen bör stödja och uppmuntra föräldrarna i deras roll som föräldrar. Verksamheten kan medverka till ökad medvetenhet hos föräldrar om barns utveckling och behov och kan även sprida kännedom om och förmedla kontakt med sociala, medicinska och andra verksamheter i kommunen. Den kan också vara ett pedagogiskt stöd för dagbarnvårdare och deras barn.

Pedagogiska principer

De pedagogiska principer som utmärker svensk förskolepedagogik kommer till uttryck i förskolans läroplan (Lpfö 98) och även i läroplanen för den obligatoriska skolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94).

Leken har av tradition haft stort utrymme i förskolepedagogiken och dess betydelse för barns utveckling och lärande betonas i förskolans läroplan (Lpfö 98). Redan mycket små barn har förmåga att leka. Leken hjälper barn att förstå sin omvärld, utvecklar deras fantasi och skaparkraft och tränar förmågan till samarbete. Stor vikt läggs också vid skapande verksamhet och vid barns språk-utveckling. Genom att arbeta med uttrycksformer som bild, sång och musik, drama, dans och rörelse främjar förskolan barns allsidiga utveckling och lärande. Verksamheten bygger på en helhetssyn på barns utveckling och lärande och utgår ifrån att det finns ett samband mellan barnets fysiska, intellektuella, sociala och emotionella utveckling. Omsorg om barnets välbefinnande och den pedagogiska verksamheten ses som oskiljaktiga.

Personalen i den öppna förskolan vänder sig i sitt arbetet inte bara till barnen utan även till vuxna. En viktig del i den öppna förskolans arbete är att förmedla ett pedagogiskt förhållningssätt till föräldrarna som bygger på kunskap om barns utveckling och lärande. Det kan ske genom samtal och diskussioner men också genom att föräldrarna ser hur personalen agerar i olika situationer. Det kan handla om att uppmuntra barns vilja och lust att lära eller om att ge barn stöd i att utveckla tillit och självförtroende. Det kan också handla om att välja material och utforma miljön så att barn lockas till lek, aktivitet och eget utforskande.

En stor grupp av besökarna i den öppna förskolan utgörs av nyblivna föräldrar med spädbarn. Även mycket små barn har glädje av andra barn och kan delta i olika aktiviteter. Föräldern eller en annan medföljande vuxen som barnet känner borgar för att barnet upplever kontinuitet och trygghet. En del av det pedagogiska arbetet med de allra yngsta barnen inriktas på att stödja och stärka föräldrarna i föräldrarollen.

Utformning i olika bostadsområden

De öppna förskolorna utformas efter de behov som finns i upptagningsområdet. Det gör att innehållet i verksamheten kan skilja sig betydligt åt mellan olika kommuner och även inom en kommun. En del öppna förskolor kan ha en mer uttalat stödjande funktion för vissa grupper av föräldrar, som unga mödrar eller föräldrar med invandrarbakgrund, andra har en mer allmän inriktning.

Den öppna förskolan kan i viss utsträckning påverka vilka som söker sig till den genom att anpassa aktiviteterna till barn i vissa åldrar eller till vissa grupper av föräldrar. För att fylla sin funktion för både barn och vuxna är det nödvändigt att ta reda på vilka behov som finns i upptagningsområdet och erbjuda aktiviteter som är anpassade till dessa.

Huvudsyftet med verksamheten är att den skall vara öppen för alla. För att möta behoven i ett bostadsområde kan man dock ibland behöva rikta delar av sin verksamhet till särskilda målgrupper, till exempel till nyblivna föräldrar. Under en viss tid per dag eller vecka vänder man sig särskilt till denna målgrupp. Ibland kan denna riktade verksamhet fylla en funktion som en introduktion till den öppna verksamheten.

Stöd till föräldrar

Föräldrar kommer till den öppna förskolan av flera skäl. En del kommer främst för att barnen skall få leka och träffa andra barn i en stimulerande miljö, för andra är kontakten med andra familjer i bostadsområdet viktig. Vissa föräldrar behöver råd och stöd i frågor som rör barnet och den egna rollen som förälder. Den öppna förskolan kan också fungera som en mötesplats för invandrarföräldrar och bidra till att deras kontaktnät i det svenska samhället ökar. Verksamheten utformas utifrån dessa olika behov och i nära samarbete med besökarna.

Genom att vara positiva förebilder och genom att ge råd och stöd i frågor som rör barn kan personalen bidra till att föräldrarna blir tryggare i sin föräldraroll. Föräldrarna stärker också varandra genom att utbyta erfarenheter och samtala och diskutera kring frågor som rör föräldraskapet. Den kontakt och gemenskap som uppstår i föräldragruppen kan bidra till att familjernas sociala nätverk stärks, vilket är en viktig del i den öppna förskolans föräldrastödjande funktion.

Föräldrastödet kan även omfatta information och stöd i sociala frågor. Till exempel kan föräldrarna få information om vart de kan vända sig när det gäller frågor som rör arbete, studier, boende eller hälsovård. De pedagogiska och sociala inslagen är ofta sammanvävda. En bra verksamhet för barnen påverkar föräldrarna positivt, och stöd till föräldrar medverkar till att skapa goda villkor för barnen.

Dagbarnvårdare

Den öppna förskolan kan vara ett komplement för dagbarnvårdarna och deras barn. Kontakterna mellan dagbarnvårdarna och öppen förskola ser olika ut. I en del kommuner har dagbarnvårdarna fri tillgång till den öppna förskolan medan i andra särskilda tider är avsatta. När dagbarnvårdarna deltar i verksamheten på samma villkor som de besökande föräldrarna har de tillgång till för-

skollärarens kompetens i samma utsträckning som föräldrarna. Med särskilda tider avsatta för familjedaghemmen har förskolläraren ofta en tydligare roll som handledare för dagbarnvårdarna.

Personal

ALLMÄNNA RÅD

I den öppna förskolan bör det finnas personal med barn- och ungdomspedagogisk högskoleutbildning med inriktning mot barn i förskoleåldrarna eller adekvat erfarenhet. I första hand bör förskollärare arbeta i verksamheten. Även personal med utbildning inriktad mot vuxna och sociala frågor kan behövas. Personalsammansättningen bör anpassas till lokala behov och förutsättningar.

Antalet anställda bör anpassas till det antal barn och vuxna som normalt besöker verksamheten samt till förutsättningar som lokalernas utformning, öppettider, barnens ålder och behov, de vuxna besökarnas behov av information och stöd samt bostadsområdets karaktär.

Personaldimensioneringen bör vara sådan att ensamarbete i stora grupper kan undvikas. Det bör finnas en beredskap i kommunen att öka antalet anställda om det visar sig att fler barn och vuxna än beräknat deltar i verksamheten.

Skollagen förutsätter att all förskoleverksamhet leds av anställd personal. Vikarier bör därför anlitas då den ordinarie personalen är frånvarande.

Kompetens

Personalens kompetens är avgörande för kvaliteten i den öppna förskolan, liksom i övrig förskoleverksamhet. Den öppna förskolan ställer krav på pedagogiskt utbildad personal med teoretisk och praktisk kompetens när det gäller arbete med såväl barn som vuxna.

Förskollärare är den dominerande yrkeskategorin men även socionomer och barnskötare förekommer. Vilken kompetens som behövs i det enskilda fallet beror på de behov besökarna har och vilka behov verksamheten skall fylla i bostadsområdet. Ofta kan förskollärarens kompetens behöva kompletteras med kompetens inom det sociala området.

Kompetensutveckling och arbetsledning

Verksamheten i den öppna förskolan är föränderlig och personalen måste, ibland med kort varsel, kunna möta behoven hos nya besöksgrupper. Det är därför viktigt att de har tillgång till kompetensutveckling och andra personalutvecklande åtgärder anpassade till verksamheten. Behovet av sådana åtgärder kan behöva inventeras med jämna mellanrum eftersom förhållandena i den öppna förskolan ofta förändras. Kompetensutveckling efterfrågas ofta inom områden som rör vuxenpsykologi, lagstiftning, kultur- och familjemönster samt barn i behov av särskilt stöd.

Även handledning kan vara nödvändig. I öppna förskolor med ständigt nya besökare kan personalen behöva hjälp med strukturering och prioritering. Handledning kan också behövas vid särskilda tillfällen, till exempel då det förekommer konflikter mellan föräldrar.

I mindre kommuner kan planering och genomförande av utbildnings- och kompetensutvecklingsinsatser för den öppna förskolan underlättas om man samarbetar regionalt. Samarbete och kontakt mellan öppna förskolor och ansvarig ledning i flera kommuner kan resultera i gemensamma insatser.

I den öppna förskolan, liksom i andra verksamheter, behövs en fungerande arbetsledning som personalen kan vända sig till med olika frågor. Ibland fungerar arbetsledningen som handledare och deltar i utvecklingen av den pedagogiska verksamheten. För att arbetsledningen skall kunna ge rätt stöd till personalen måste den ha god kunskap och kännedom om verksamheten. I skollagen finns inga bestämmelser om arbetsledningen i förskoleverksamheten utan kommunen bestämmer själv hur denna skall organiseras.

Personaldimensionering

Tillräckligt med kompetent personal är en förutsättning för en väl fungerande öppen förskola. Om de anställda är för få i förhållande till besökarna kan detta leda till att barn och vuxna inte får den uppmärksamhet de behöver och/eller att verksamheten inte uppfyller de behov och förväntningar besökarna har. Det kan i sin tur leda till att besökarna uteblir.

Antalet anställda har minskat under 1990-talet och i dag har många öppna förskolor endast en anställd mot tidigare två eller tre. Det kan vara svårt för ensamanställda att ha ansvar för och överblick över ett stort antal barn och vuxna. Ibland kan föräldrar, dagbarnvårdare och andra vuxna vara ett komplement till personalen i det praktiska arbetet, men de kan inte ersätta anställd personal.

Sekretess

Det är viktigt att personalen känner till offentlighetsprincipen och bestämmelserna om sekretess. Kommunen är ansvarig för att personalen är informerad om bestämmelserna.

Bestämmelser om sekretess för förskoleverksamheten finns i sekretesslagen.¹³ Där anges begränsningar i rätten att ta del av uppgifter som rör någons personliga förhållanden. Vissa bestämmelser bryter sekretessen. Till exempel ålägger socialtjänstlagen alla som arbetar i en myndighet vars verksamhet berör barn och unga att anmäla till socialnämnden om de får reda på något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa för att skydda barnet.¹⁴ Sekretessbelagda uppgifter får också lämnas ut om den som uppgifterna berör ger sitt samtycke.

Sekretess mellan myndigheter behandlas i avsnittet *Samverkan med andra verksamheter*.

Lokaler och miljö

ALLMÄNNA RÅD

För att lokalerna i den öppna förskolan skall kunna underlätta och stödja det pedagogiska arbetet bör de vara stimulerande och inbjudande för både barn och vuxna besökare.

Lokalerna bör vara utformade och utrustade så att det går att bedriva en varierad verksamhet anpassad till besökarnas behov och intressen. Det bör finnas utrymmen för aktiviteter i såväl stora som små grupper. I allmänhet bör det finnas ett större rum för rörelselek och gemensamma aktiviteter och mer avskilda utrymmen för exempelvis samtal eller sagoläsning. Det bör finnas möjlighet för barn i olika åldrar att leka och att skapa. För de minsta barnen behövs skötrum. Ett kök eller kokvrå kan också behövas, så att föräldrar, barn och personal kan laga enkla måltider och äta tillsammans.

Besökarna bör ha möjlighet att påverka utformningen och användningen av lokalerna.

Den öppna förskolan bör ha tillgång till lämplig och stimulerande utemiljö som erbjuder tillfällen till lek.

Kommunen bör kontinuerligt bevaka att miljöfaktorer som luft-, ljus-, ljudförhållanden och material är sådana att en god pedagogisk verksamhet kan bedrivas samt att lokalerna är ändamålsenliga utifrån den öppna förskolans behov. Även barnsäkerheten i lokaler och utemiljö bör ses över kontinuerligt.

Hur den öppna förskolans lokaler och miljö är utformade har stor betydelse för vilken verksamhet som kan bedrivas. I skollagen sägs att lokalerna i förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen skall vara ändamålsenliga. Enligt förarbetena innebär det att deras storlek och utformning, miljö och material skall vara utformade så att uppgiften att genom pedagogisk verksamhet erbjuda barn fostran och omvårdnad understöds och kan genomföras.¹⁵

Det finns även andra bestämmelser som reglerar miljön i den öppna förskolan, till exempel plan- och bygglagen och lagen om tekniska egenskapskrav på byggnader m.m.¹⁶ Personalens arbetsmiljö är reglerad bland annat i arbetsmiljölagen.¹⁷

Kommunen har ansvar för brandsäkerhet och annan olycks- och skadeförebyggande verksamhet. Brandskyddsansvaret, liksom ansvaret för ägaren/innehavaren av de byggnader där den öppna förskolans lokaler finns, regleras bland annat i räddningstjänstlagen.¹⁸ Räddningsverket har givit ut utbildnings- och informationsmaterial om barn och eld.¹⁹

Samverkan med andra verksamheter

ALLMÄNNA RÅD

Öppen förskola bör vara en resurs för barnfamiljerna i närsamhället/bostadsområdet och bidra till att det sociala nätverket kring barn och föräldrar stärks. Verksamheten bör samverka med till exempel barnhälsovården, mödrahälsovården och socialtjänsten för att bidra till att föräldrars behov av medicinsk och social service, information och stöd tillgodoses.

Öppen förskola bör vid behov samverka med övrig förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg och/eller skolan för att underlätta barnens övergång från den öppna förskolan till dessa verksamheter. Syftet med samverkan bör vara att barnen skall uppleva kontinuitet och sammanhang i tillvaron.

Den öppna förskolan fyller flera funktioner i bostadsområdet och närsamhället. Den kan vara allt ifrån en plats där barn och föräldrar ”bara” träffas och umgås, till en plats som medverkar till att bryta isolering och bidrar till att barnfamiljernas sociala nätverk stärks. För föräldrar med invandrarbakgrund kan den vara en sluss in i det svenska samhället. I många bostadsområden utgör den öppna förskolan en social och kulturell mötesplats som medverkar till en ökad kontakt och gemenskap mellan de boende.

Öppen förskola har också en viktig föräldrastödjande roll.²⁰ Den kan ge föräldrar hjälp och stöd i frågor som rör barn och föräldraskap och samverkar ofta i det arbetet inte bara med mödra- och barnhälsovård och socialtjänst utan även med föreningar, bibliotek eller kyrkan. Samverkan är ofta en förutsättning för att föräldrarnas behov av service och stöd skall kunna tillgodoses. Den öppna förskolan är en generell verksamhet som vänder sig till alla småbarnsföräldrar och den har därför en viktig roll i kommunernas förebyggande och uppsökande arbete.

Barnstugeutredningen föreslog en ökad samverkan mellan förskolan och barnhälsovården, mödravården och socialtjänsten.²¹ Man såg framför sig en servicecentral som skulle ge social och medicinsk service till barn i hem, förskola, fritidshem och skola och till barnens familjer. Öppna förskolan var en första början till denna framtida familjeservice. På flera platser i landet har utredningens vision förverkligats i det samarbete som vuxit fram under 1990-talet mellan verksamheter som riktar sig till små barn och deras föräldrar.

Samverkan med mödra- och barnhälsovården

I många kommuner förekommer ett nära samarbete mellan öppen förskola och mödra- och barnhälsovården, något som ökar förutsättningarna för ett bra förebyggande arbete i bostadsområdet. Samarbetet kan se ut på olika sätt. Ofta knyts direktkontakter mellan mödra- och barnhälsovården och den öppna förskolan. Öppen förskolas personal kan delta i barnhälsovårdens föräldrautbildning och barnhälsovården kan göra regelbundna besök i den öppna förskolan. På mödravårdscentralerna kan de blivande föräldrarna tidigt få information om den öppna förskolan och om att de är välkomna dit när barnet är fött. Föräldracirklar, informationskvällar eller liknande kan anordnas gemensamt. Lokala behov och förutsättningar avgör hur samarbetet skall se ut.

Samverkan med socialtjänsten

Den öppna förskolan kan fungera som en länk till socialtjänsten och verksamheterna samverkar ofta i ett socialt förebyggande arbete. Socialsekreterare kan knytas till den öppna förskolan i ett direkt samarbete och/eller fungera som kontaktpersoner som personalen vid den öppna förskolan vid behov kan anlita för råd och stöd i sociala frågor. Samarbetet har visat sig medföra att kontakterna mellan föräldrar och socialtjänsten avdramatiseras. Det har blivit lättare för föräldrarna att ta kontakt, och problem kan upptäckas tidigt och åtgärdas innan de blivit för stora.

Familjecentraler

Under 1990-talet har flera kommuner öppnat så kallade familjecentraler. I dessa är öppen förskola, mödra- och barnhälsovård samt individ- och familjeomsorgens barn- och familjearbete samordnade och samlokaliserade. Även andra verksamheter kan delta, till exempel arbetsförmedling, familjerådgivning, invandrar-/flyktingenhet eller kulturorgan. Syftet är att erbjuda ett lättillgängligt stöd till blivande föräldrar och till småbarnsföräldrar och deras barn. Utvärderingar av familjecentralerna pekar på att samarbetet gett goda resultat när det gäller möjligheterna att bedriva ett pedagogiskt, medicinskt och socialt förebyggande arbete.²²

Samverkan inom utbildningssystemet

I läroplanen betonas vikten av att samverkan utvecklas mellan olika verksamheter i utbildningssystemet. En ökad samverkan kan bidra till utvecklingen av en gemensam pedagogisk grundsyn och ett gemensamt språk och kan förhindra att klyftor uppstår mellan olika verksamhetsformer. På så sätt skapas bättre förutsättningar för kontinuitet och sammanhang i barnens liv. För öppen förskola handlar denna samverkan framför allt om barns övergång till förskola, förskoleklass eller den obligatoriska skolan. Den öppna förskolan har en viktig roll inte minst som introduktion till förskolan för de barn och föräldrar som inte tidigare har erfarenhet av denna verksamhet.

Sekretess

Enligt sekretesslagen gäller sekretess mellan myndigheter.²³ Myndigheter, som öppen förskola och socialtjänst, får därför inte lämna ut sekretessbelagda uppgifter till varandra. Om det framgår av sekretesslagen eller annan bestämmelse, eller om den som uppgiften berör ger sitt samtycke, får dock en sekretessbelagd uppgift lämnas ut.²⁴ Kommunen har ansvar för att personalen informeras om dessa bestämmelser.

Sekretess behandlas också i avsnittet *Personal*.

Noter

1. Se Referenser, Allmänna råd
2. Före 1998-08-01 betecknade daghem och deltidsgrupp två former av förskola i lagstiftningen
3. SOU 1972:27. Förskolan. Del 2
4. Proposition 1984/85:209. Förskola för alla barn
5. Proposition 1997/98:182. Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige
6. Utdrag ur läroplanen (Lpfö 98), se bilaga 2
7. Proposition 1993/94:11. Utvidgad lagreglering på barnomsorgs-området, m.m.
8. Proposition 1984/85:209. Förskola för alla; Proposition 1997/98:93. Läroplan för förskolan
9. SOU 1972:27. Förskolan. Del 2, SOU 1997:157. Att erövra omvärlden, SOU 1997:161. Stöd i föräldraskapet
10. Proposition 1979/80:1. Om socialtjänsten
11. I kommunallagen (1991:900) finns bestämmelser om de kommunala organens ansvar och ansvarsfördelning dem emellan
12. Proposition 1993/94:11, sid. 24. Utvidgad lagreglering på barnomsorgs-området, m.m.
13. Sekretesslagen (1980:100) 7 kap 38 §
14. Socialtjänstlagen (1980:620) 71 §
15. Proposition 1993/94:11. Utvidgad lagreglering på barnomsorgs-området, m.m.
16. I plan- och bygglagen (1987:10) respektive lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m. anges vilka krav som ställs på byggnader när de byggs, byggs till eller ändras. Boverket har utfärdat föreskrifter och allmänna råd till lagstiftningen i Boverkets byggregler (BFS 1993:57). Boverket har också givit ut handboken Barnsäkerhet i byggnader, som innehåller goda exempel på hur byggnader och inredningsdetaljer kan utformas barnsäkert.

17. Arbetsmiljölagen (1977:1160), arbetsmiljöförordningen (1977:1166), Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om buller (AFS 1992:10), ventilation och luftkvalitet (AFS 1993:5), förskola och fritidshem (AFS 1986:19, ändrad AFS 1993:8), internkontroll av arbetsmiljön (AFS 1996:6) och första hjälpen och krisstöd (AFS 1999:7, som träder i kraft 2000-07-01).
18. I räddningstjänstlagen (1986:1102) 7 § anges kommunens ansvar och i 41 § samma lag anges ansvar för ägaren/innehavaren av de byggnader där den öppna förskolans lokaler finns. Se även räddningstjänstförordningen (1986:1107).
19. Rydén. O., Terjestam. Y. (1999) Att leka med elden
20. SOU 1997:161. Stöd i föräldraskapet
21. SOU 1972:27. Förskolan. Del 2
22. Bak. M., Gunnarsson, L. (2000). Familjecentralen – framtidens stöd till föräldrar och barn?
23. Sekretesslagen (1980:100) 1 kap. 3 § och 7 kap. 38 §
24. T.ex. socialtjänstlagen (1980:620) 71 §

Referenser

Offentligt tryck

Prop. 1973:136. *Om förskoleverksamhetens utbyggnad och organisation*

Prop. 1979/80:1. *Om socialtjänsten*

Prop. 1984/85:209. *Förskola för alla barn*

Prop. 1993/94:11. *Utvidgad lagreglering på barnomsorgsområdet, m.m.*

Prop. 1997/98:6. *Förskoleklass och andra skollagsfrågor*

Prop. 1997/98:94. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet m.m.*

Prop. 1997/98:93. *Läroplan för förskolan*

Prop. 1997/98:182. *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*

SOU 1972:27. *Förskolan. Del 2. Betänkande avgivet av 1968 års Barnstugeutredning*

SOU 1975:87. *Samverkan i barnomsorgen. Betänkande från arbetsgruppen för samhällets barnomsorg*

SOU 1980:27. *Barn och vuxna. Barnomsorgsgruppens slutbetänkande om föräldrautbildning*

SOU 1997:21. *Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år. Delbetänkande från Barnomsorg – Skolakommittén*

SOU 1997:116. *Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige. Slutbetänkande från Barnkommittén*

SOU 1997:157. *Att erövra omvärlden. Slutbetänkande från Barnomsorg – Skolakommittén*

SOU 1997:161. *Arenor för stöd i föräldraskapet. Betänkande från utredningen om föräldrautbildning*

Internationella konventioner

FN:s konvention om barnets rättigheter

FN:s konventioner om de mänskliga rättigheterna

Lagar

Arbetsmiljölagen (1977:1160)

Förskolelagen (1973:1205)

Kommunallagen (1991:900)

Lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m.

Plan- och bygglagen (1987:10)

Räddningstjänstlagen (1986:1102)

Sekretesslagen (1980:100)

Skollagen (1985:1100)

Socialtjänstlagen (1980:620)

Förordningar

Arbetsmiljöförordningen (1977:1166)

Förordning (SKOLFS 1998:16) om läroplan för förskolan

Förordning (SKOLFS 1994:1, ändrad 1998:15) om läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet

Räddningstjänstförordningen (1986:1107)

Föreskrifter

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Buller*. (AFS 1992:10)

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Förskola och fritidshem*. (AFS 1986:19 ändrad AFS 1993:8)

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Första hjälpen och krisstöd*. (AFS 1999:7, träder i kraft 2000-07-01)

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Internkontroll av arbetsmiljön*. (AFS 1996:6)

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Ventilation och luftkvalitet*. (AFS 1993:5)

Boverkets byggregler (BFS 1993:57)

Allmänna råd

Skolverket. *Allmänna råd med kommentarer för fritidshem*. Allmänna råd 1999:2

Skolverket. *Allmänna råd med kommentarer för familjedaghem*.
Allmänna råd 1999:3

Skolverket. *Allmänna råd med kommentarer för öppen fritidsverksamhet*.
Allmänna råd 2000:2

Socialstyrelsen. *Pedagogiskt program för förskolan*. Allmänna råd 1987:3
(Upphävdes 1998-01-01)

Socialstyrelsen. *Kommunala familjedaghem*. Allmänna råd 1988:4
(Upphävdes 1998-01-01)

Socialstyrelsen. *Pedagogiskt program för fritidshem*. Allmänna råd 1988:7
(Upphävdes 1998-01-01)

Socialstyrelsen. *Lokaler och miljö i förskola och fritidshem*. Allmänna råd 1989:7
(Upphävdes 1998-01-01)

Socialstyrelsen. *Lära i förskolan – innehåll och arbetssätt för de äldre förskolebarnen*.
Allmänna råd 1990:4 (Upphävdes 1998-01-01)

Socialstyrelsen. *Barnomsorgen är för alla barn*. Allmänna råd 1991:1
(Upphävdes 1998-01-01)

Socialstyrelsen. *Barnomsorgen i socialtjänstlagen*. Allmänna råd 1995:2
(Upphävdes 1998-01-01)

Litteratur

Ashley, B. (1993). *Öppen förskola – en lönsam investering*. Stockholm: Förskolans förlag

Bak, M., Gunnarsson, L. (2000). *Familjecentralen – framtidens stöd till föräldrar och barn?* Utvärdering från Folkhälsoinstitutet

Berg, L-E., Zetterström, L. (1988). *Öppen förskola – ett forum för sociala nätverk*. Rapport 1: Personalintervjuer vid öppna förskolor i Göteborg. Sociologiska institutionen. Göteborgs universitet

Berg, L-E., Zetterström, L. (1989). *Öppen förskola – lärorika möten*. Lund: Studentlitteratur

Bing, V. (1997). *Morötter och maskrosor*. Folkhälsosekretariatet, Göteborg. Stockholm: Folkhälsoinstitutet

Bjurek, H., Gustafsson, B., Kjulin U., Kärrby, G. (1992). *Effektivitet och kvalitet i barnomsorgen*. Institutionen för pedagogik. Göteborgs universitet

Boverket. (1996). *Barnsäkerhet i byggnader*. Handbok

Bremberg, S. (1998). *Bättre hälsa för barn och ungdom*. Rapport 1998:38. Stockholm: Folkhälsoinstitutet

Danielsson, M., Östling, B. (1981). *Uppsökande verksamhet för barnfamiljer*. Socialstyrelsen. Lund: Liber läromedel

Diderichsen, A., Thyssen, S. (1991). *Omsorg og udvikling. Omsorg, opdragelse og småbørns udvikling*. København: Danmarks Pædagogiske Institut

Folkhälsoinstitutet. (1994-1999). *Om öppen förskola i familjecentral*. Trycksaks-material. Stockholm: Folkhälsoinstitutet

Grevelius, A-C. (1978). *Öppen förskola för invandrabarn*. Stockholm: Socialstyrelsen

Gustafsson, M. (1983). *Öppen förskola*. Socialstyrelsen, Stockholm: Liber Förlag

Knutsdotter, Olofsson, B. (1991). *Varför leker inte barnen?* En rapport från ett daghem. Stockholm: HLS Förlag

Lind, L. (1999). *Två världar: samarbetet mellan barnomsorg och socialtjänst*. Stockholm: Runa

Lindqvist, G. (1996). *Lekens möjligheter*. Lund: Studentlitteratur

Lundström, I. (1998). *Öppen förskola – en gryta att samlas kring*. Arjeplog: Adrimo Konsult AB

Nilsson, A. (1996). *Öppna förskolan i Husby och Rinkeby*. En trygg mötesplats för barn och vuxna. En bro till samhället i mångkulturella stadsdelar. Folkhälsogruppen, Västra Stockholms sjukvårdsområde, Bromma

- Nuder, M. (1977). *Rapport om öppen förskola*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Olofsson, B K. (1986). *De små mästarna*. Om den fria lekens pedagogik. Stockholm: HLS Förlag
- Rydén, O., Terjestam, Y. (1999). *Att leka med elden*. En bok om barn, eld och brand. Forskningssammanställning gjord av Räddningsverket. Karlstad
- Räddningsverket. (1997). *Lär dig brandkunskap med Ellie och Jonas*. Räddningsverket i samarbete med Svenska Brandförsvarsföreningen. Karlstad
- Skolverket. (1998). *Barnomsorgen i siffror 1998*. Barn och personal. Rapport nr 152
- Skolverket. (1999). *Olika på lika villkor*. En antologi om jämställdhet i förskolan
- Socialstyrelsen. (1977). *Öppen förskola – kvalitetsfrågor*. Sammanställning av kommunernas barnomsorgsplaner 1977-81; personal, omsorg om barn på obekvämt arbetstid. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (1978). *Samverkan i barnomsorgen*. Studiehäfte. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen. (1979). *Öppen förskola – Träffpunkt även i glesbygd*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen. (1992). *Förskola för alla*. Den öppna förskolans omfattning och innehåll. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen, Skolöverstyrelsen. (1992). *Samverkan för utveckling i skola och barnomsorg*. Stockholm: Allmänna förlaget
- Socialstyrelsen. (1995). *Öppen förskola – tre perspektiv*. Rikskonferens 10-11 maj 1995. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen, Folkhälsoinstitutet. (1996). *Öppen förskola – en mötesplats för barn och vuxna*. Andra rikskonferensen 1996. Stockholm: Socialstyrelsen
- Svenska facklärarförbundet (1982). *Sfl om öppen förskola*. Stockholm: SFL Förlag
- Svensson, G. (1979). *Föräldrautbildning i öppen förskola: ett särskilt stöd i barnomsorgen*. Institutionen för praktisk pedagogik. Göteborgs universitet
- Wehner-Godée, C. (1993). *Leka i grupp*. Lekmetodik för barn i förskola, skola och fritidshem. Andra omarbetade upplagan. Stockholm: Natur och Kultur

Videofilm

Fånga ögonblicket. En film om öppna förskolan med studiehäfte. Stockholm: LHS Mediecentrum 1999

Litteratur om sekretesslagen

Bengtsson, H, Svensson K. (1999). *Ansvar och sekretess i förskola och skola.* Stockholm: Liber AB

Svenska Kommunförbundet. (1998). *Sekretess i förskola och skola m.m.* Stockholm: Kommentus förlag

Regner, G., Eliasson, M., Heuman, S. (1999). *Sekretesslagen.* En kommentar. Stockholm: Norstedts Juridik AB

Bilaga 1

Utdrag ur skollagen (1985:1100)

2 a kap. Förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg

- 1 § Varje kommun svarar för att barn som är bosatta i Sverige och som stadigvarande vistas i kommunen erbjuds förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg. Verksamheterna kan också anordnas av enskilda.

Förskoleverksamheten avser barn som inte går i skolan.

Skolbarnsomsorgen avser barn till och med tolv års ålder som går i skolan. Lag (1997:1212).

- 2 § Förskoleverksamheten bedrivs i form av förskola, familjedaghem och kompletterande förskoleverksamhet (öppen förskola).

Skolbarnsomsorgen bedrivs i form av fritidshem och familjedaghem. För barn mellan tio och tolv år kan skolbarnsomsorgen även bedrivas i form av öppen fritidsverksamhet. Skolbarnsomsorgen skall ta emot barn under den del av dagen då de inte vistas i skolan och under lov. Lag (1998:352).

- 3 § Förskoleverksamhetens uppgift är att genom pedagogisk verksamhet erbjuda barn fostran och omvårdnad. Skolbarnsomsorgens uppgift är att komplettera skolan samt erbjuda barn en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen.

För bedrivande av förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall det finnas personal med sådan utbildning eller erfarenhet att barnens behov av omsorg och en god pedagogisk verksamhet kan tillgodoses. Barngrupperna skall ha en lämplig sammansättning och storlek. Lokalerna skall vara ändamålsenliga.

Förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen skall utgå från varje barns behov. Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall ges den omsorg som deras speciella behov kräver. Lag (1997:1212).

4 § Om ett barn vårdas på sjukhus eller i någon annan institution, skall huvudmannen för institutionen sörja för att barnet får tillfälle att delta i verksamhet som motsvarar den som erbjuds i förskola eller fritidshem. Lag (1998:352).

5 § Kommunens uppgifter inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen fullgörs av den eller de nämnder som kommunfullmäktige bestämmer.

Kommunen får sluta avtal med någon annan om att utföra kommunens uppgifter inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Genom ett sådant avtal får en kommun tillhandahålla tjänster åt en annan kommun. Uppgifter som innefattar myndighetsutövning får inte med stöd av denna bestämmelse lämnas till ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ. Lag (1997:1212).

6 § Förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall tillhandahållas i den omfattning det behövs med hänsyn till föräldrarnas förvärvsarbete eller studier eller barnets eget behov.

Förskoleverksamhet skall tillhandahållas barn som har fyllt ett år. Barn som inte har fyllt ett år skall tillhandahållas förskola om barnet omfattas av 9 §. Lag (1997:1212).

7 § När vårdnadshavaren har anmält behov av plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen, skall kommunen erbjuda plats utan oskäligt dröjsmål.

Kommunen kan fullgöra sin skyldighet enligt 6 § också genom att utan oskäligt dröjsmål hänvisa barnet till en motsvarande plats i enskild förskola eller enskilt fritidshem.

Kommunen skall ta skälig hänsyn till vårdnadshavarens önskemål om omsorgsform när den erbjuder plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen enligt första eller andra stycket. Lag (1998:352).

8 § Plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen skall erbjudas så nära barnets eget hem eller skola som möjligt med beaktande av vad som krävs för att effektivt utnyttja lokaler och andra resurser. Skälig hänsyn skall också tas till vårdnadshavarens önskemål. Lag (1997:1212).

9 § Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall anvisas plats i förskola eller fritidshem, om inte barnens behov av sådant stöd tillgodoses på något annat sätt.

Kommunen skall genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver anvisas plats enligt första stycket. Kommunen skall verka för att barnen utnyttjar den anvisade platsen och informera föräldrarna om verksamheten och syftet med denna.

Om ett barn efter beslut av en kommun vistas i familjehem eller i hem för vård eller boende i en annan kommun, har den kommun som beslutat om vistelsen ansvaret för det individuellt behovsprövade stöd enligt första stycket som barnet kan behöva. Placeringskommunens ansvar upphör om ärendet överflyttas enligt 72 § socialtjänstlagen (1980:620). Lag (1998:352).

10 § För plats i förskola, fritidshem och familjedaghem som kommunen anordnar får skäligen avgifter tas ut enligt grunder som kommunen bestämmer. Avgifterna får dock inte överstiga kommunens självkostnader.

För sådana platser i förskola som avses i 9 § får avgift tas ut endast till den del verksamheten överstiger 15 timmar i veckan eller 525 timmar om året. Lag (1998:352).

11 § I ärenden som avser myndighetsutövning mot någon enskild skall följande bestämmelser i förvaltningslagen (1986:223) tillämpas:

14 § första stycket om en parts rätt att meddela sig muntligen,

16 och 17 §§ om en parts rätt att få del av uppgifter,

20 § om motivering av beslut, samt

26 § om rättelse av skrivfel och liknande.

Bestämmelserna i 16 och 17 §§ förvaltningslagen gäller dock inte uppgifter som rör någon annan sökande i ett ärende om plats i förskola eller fritidshem. Lag (1997:1212).

12 § Om kommunens uppgifter inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen fullgörs av flera nämnder skall varje sådan nämnd, i den utsträckning det begärs, till de övriga lämna de uppgifter som behövs för att administrera fördelningen av platser. Lag (1997:1212).

13 § Ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ som yrkesmässigt vill driva en förskola eller ett fritidshem skall ha tillstånd till detta av den kommun där verksamheten skall bedrivas. Ett sådant tillstånd meddelas tillsvidare eller för viss tid.

Tillstånd behövs inte för sådan verksamhet som kommunen genom avtal enligt 5 § andra stycket har överlämnat till en enskild att utföra. Lag (1998:352).

14 § Tillstånd att bedriva sådan verksamhet som avses i 13 § får beviljas endast om verksamheten uppfyller kraven på god kvalitet och säkerhet.

Tillstånd får förenas med villkor av betydelse för kvalitet och säkerhet i verksamheten.

Om verksamheten helt eller till väsentlig del ändras eller flyttas, skall nytt tillstånd sökas. Lag (1997:1212).

15 § Verksamhet som avses i 13 § står under tillsyn av den kommun där verksamheten bedrivs. Kommunen har rätt att inspektera verksamheten och får inhämta de upplysningar och ta del av de handlingar som behövs för tillsynen. Lag (1997:1212).

16 § Om det föreligger något missförhållande i sådan verksamhet som avses i 13 §, skall kommunen förelägga den som ansvarar för verksamheten att avhjälpa missförhållandet.

Om missförhållandet är allvarligt och kommunens föreläggande inte följs, får kommunen återkalla tillståndet. Lag (1997:1212).

17 § Kommunen kan lämna bidrag till enskild förskoleverksamhet och enskild skolbarnsomsorg, om verksamheten uppfyller de krav som anges i 3 § och avgifterna inte är oskäligt höga. Sådant bidrag bör lämnas med ett belopp per barn som inte oskäligt avviker från kommunens kostnad per barn i motsvarande verksamhet. Lag (1997:1212).

18 § Den som är eller har varit verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild förskoleverksamhet eller skolbarnsomsorg får inte obehörigen röja vad han eller hon därvid har fått veta om enskildas personliga förhållanden. Lag (1997:1212).

19 § Kommunens beslut i ärenden om tillstånd enligt 13 § och om föreläggande eller återkallande av tillstånd enligt 16 § får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Kommunens beslut om föreläggande eller återkallande av tillstånd enligt 16 § och domstols motsvarande beslut gäller omedelbart.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten. Lag (1997:1212).

20 § Till böter döms den som utan tillstånd bedriver verksamhet som avses i 13 §.

Allmänt åtal får väckas endast efter medgivande av den kommun där verksamheten bedrivs eller av Statens skolverk. Lag (1997:1212).

Bilaga 2

Utdrag ur Läroplan för förskolan (Lpfö 98)

1. Förskolans värdegrund och uppdrag

Grundläggande värden

Förskolan vilar på demokratins grund. Därför skall dess verksamhet utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom förskolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö.

En viktig uppgift för verksamheten är att grundlägga och förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan könen samt solidaritet med svaga och utsatta är värden som förskolan skall hålla levande i arbetet med barnen.

Värdegrunden uttrycker det etiska förhållningssätt som skall prägla verksamheten. Omsorg om och hänsyn till andra människor, liksom rättvisa och jämställdhet samt egna och andras rättigheter skall lyftas fram och synliggöras i verksamheten. Barn tillägnar sig etiska värden och normer främst genom konkreta upplevelser. Vuxnas förhållningssätt påverkar barns förståelse och respekt för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle och därför är vuxna viktiga som förebilder.

Att hävda grundläggande värden kräver att värderingar tydliggörs i den dagliga verksamheten. Verksamheten skall bedrivas i demokratiska former och därigenom lägga grunden till ett växande ansvar och intresse hos barnen för att de på sikt aktivt skall delta i samhällslivet.

Förståelse och medmänsklighet

Förskolan skall ta till vara och utveckla barnens förmåga till ansvarskänsla och social handlingsberedskap, så att solidaritet och tolerans tidigt grundläggs.

Förskolan skall uppmuntra och stärka barnens medkänsla och inlevelse i andra människors situation. Verksamheten skall präglas av omsorg om individen och syfta till att barnens förmåga till empati och omtanke om andra utvecklas, liksom öppenhet och respekt för skillnader i människors uppfattningar och levnadssätt. Barns behov av att på olika sätt få reflektera över och dela sina tankar om livsfrågor med andra skall stödjas.

Den växande rörligheten över nationsgränserna skapar en kulturell mångfald i förskolan, som ger barnen möjligheter att grundlägga respekt och aktning för varje människa oavsett bakgrund.

Saklighet och allsidighet

Förskolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Varje barn skall ges möjlighet att bilda sig egna uppfattningar och göra val utifrån de egna förutsättningarna.

Delaktighet och tilltro till den egna förmågan skall på så vis grundläggas och växa. Alla föräldrar skall med samma förtroende kunna lämna sina barn till förskolan, förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen.

Alla som verkar i förskolan skall hävda de grundläggande värden som anges i denna läroplan och klart ta avstånd från det som strider mot dessa värden. Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt. Förskolan skall motverka traditionella könsmonster och könsroller. Flickor och pojkar skall i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller.

Förskolan skall, varhelst den anordnas, arbeta för att nå de mål som ställts upp för den pedagogiska verksamheten. Omsorg om det enskilda barnets välbefinnande, trygghet, utveckling och lärande skall prägla arbetet i förskolan. Hänsyn skall tas till barnens olika förutsättningar och behov. Detta innebär att verksamheten inte kan utformas på samma sätt överallt och att förskolans resurser därför inte skall fördelas lika.

2. Mål och riktlinjer

Målen anger inriktningen på förskolans arbete och därmed också den önskade kvalitetsutvecklingen i förskolan.

Riktlinjer för personalen i förskolan anger dels det ansvar som vilar på alla som arbetar i förskolan, dels det ansvar arbetslaget har för att arbetet inriktas mot målen i läroplanen.

2.1 Normer och värden

Förskolan skall aktivt och medvetet påverka och stimulera barnen att utveckla förståelse för vårt samhälles gemensamma demokratiska värderingar och efterhand omfatta dem.

Mål

Förskolan skall sträva efter att varje barn utvecklar

- öppenhet, respekt, solidaritet och ansvar,
- förmåga att ta hänsyn till och leva sig in i andra människors situation samt vilja att hjälpa andra,
- sin förmåga att upptäcka, reflektera över och ta ställning till olika etiska dilemman och livsfrågor i vardagen,
- förståelse för att alla människor har lika värde oberoende av kön, social eller etnisk bakgrund och
- respekt för allt levande och omsorg om sin närmiljö.

Riktlinjer

Alla som arbetar i förskolan skall

- visa respekt för individen och medverka till att det skapas ett demokratiskt klimat i förskolan, där samhörighet och ansvar kan utvecklas och där barnen får möjlighet att visa solidaritet och
- stimulera barnens samspel och hjälpa dem att bearbeta konflikter samt reda ut missförstånd, kompromissa och respektera varandra.

Arbetslaget skall

- ansvara för att varje barn får sina behov respekterade och tillgodosedda och får uppleva sitt eget värde,
- ansvara för att förskolan tillämpar ett demokratiskt arbetssätt där barnen aktivt deltar,
- lyfta fram och problematisera etiska dilemman och livsfrågor,
- göra barnen uppmärksamma på att människor kan ha olika attityder och värderingar som styr deras synpunkter och handlande,
- ansvara för att det utvecklas normer för arbetet och samvaron i den egna barngruppen och
- samarbeta med hemmen när det gäller barnens fostran och med föräldrarna diskutera regler och förhållningssätt i förskolan.

Allmänna råd med kommentarer för öppen förskola

Den här skriften innehåller Skolverkets allmänna råd för öppen förskola tillsammans med kommentarer. Råden anknyter till skollagens bestämmelser om den öppna förskolan och utgår från den öppna förskolans särskilda förutsättningar.

De allmänna råden vänder sig i första hand till förtroendevalda, förvaltningsledningar och personal i den öppna förskolan. Det är Skolverkets förhoppning att de även skall kunna användas av föräldrar och barn då de tillsammans med personalen deltar i arbetet med att utforma en bra verksamhet.

I samma serie ingår även allmänna råd för fritidshem, familjedaghem och öppen fritidsverksamhet.

Skolverket